

РЕЦЕНЗИЯ

от доц. д-р **Тина Георгиева**, преподавател по Нова и съвременна история в Историческия факултет на СУ „Св. Климент Охридски”, за дисертационния труд за присъждане на образователна и научна степен

„доктор“ на

Бисер Иванов Нушев на тема

”Руският национализъм като фактор за разпадането на Романовата империя (1905-1917)“

Научен ръководител: доц. д-р **Дарина Григорова**

Дисертацията на Бисер Нушев е посветена на проблем, който подобно на много други в руската история, има незавидната участ да бъде жертва на подчертано идеологизиран подход. В продължение на десетилетия темата за руския национализъм от началото на ХХ в. остава negliжирана или представяна едностранчиво, а през последните 25 години се радва на свръх интерес, който обаче нерядко е съчетан не просто с рязко скъсване с дотогавашната традиция, но и със склонност към свръхпозитивното ѝ представяне. Това превръща изследването на национализма в сериозно предизвикателство, изискващо освен всичко и дистанциране от политическите оценки и наложилите се клишета – факт, отбелязан от дисертанта още в увода. Целта, която Бисер Нушев си поставя, е да проследи и представи участието на организациите, структурите и формациите на руския национализъм в политическия живот на империята, като даде „цялостна, изчерпателна, безпристрастна и задълбочена картина на миналото на руските националисти, лишена от натрупаните предразсъдъци и нереално положителните оценки“ (стр. 15). Още при формулирането на целта проличава критичното отношение на дисертанта към съществуващите оценки и стремежът му не само да се

дистанцира от тях, но и да направи свой собствен прочит на събитията и процесите.

Хронологичните рамки на изследването са затворени между две ключови за империята събития: избухването на революцията от 1905 г., когато възникват повечето от крайните националистически формации, и 1917 г., когато с падането на руското самодържавие идва краят и на организираното националистическо движение. Дисертацията е разработена в рамките на 232 страници, в които са включени увод, 3 глави, заключение, библиография и приложения; тя следва проблемният подход, естествено съчетан с хронологичния принцип.

За написването на дисертацията са използвани извори от различен характер: публикувани документи от изследвания период, засягащи дейността и идеологията на националистическите формации: устави и програми на партиите, публицистичното наследство на техните лидери; мемоари, дневници, кореспонденция на представители на руския национализъм или техни съвременници, периодичната преса от това време, а също така сборниците с материали на Извънредната следствена комисия към Временното правителство с показанията на лидерите на крайните монархисти. Общият брой на изворовата база е 94.

Разностранна е и използваната научна литература, която съдържа 101 изследвания – монографии, студии и статии на руски, английски и български език. Общата документална основа на работата ми дава основание да твърдя, че Бисер Нушев е успял да се запознае, събере и анализира широк кръг от извори и научни изследвания, които са напълно достатъчни за написването на дисертацията.

В първата глава от работата „Произход, основни политически партии и идеолози на руския национализъм (1905-1917)“ дисертантът проследява произхода, появата на основните политически партии и идеолозите на руския национализъм, като се спира и на факторите, повлияли за консолидирането на най-консервативните кръгове в руското общество след

1905 г. Представяйки в хронологичен ред появата на водещите крайнодесни формации Бисер Нушев проследява постепенното оформяне и оформирането на двете основни крила в руското националистическо движение - крайно и умерено и на тяхната обществено-политическа активност.

Заслуга на тази част от работата му е представянето както на особеностите на руското националистическото движение като цяло, така и на спецификите на двата сектора в крайнодясното. Бисер Нушев предлага интересни наблюдения за териториалния обхват, социалния състав и числеността на националистическите формации, за присъствието им в политическия живот, в това число участието им в дейността на Държавната Дума. Наред с това са проследени и настъпващите през разглеждания период изменения в посочените области и връзката им с протичащите в империята политически промени.

Въз основа на изложените факти Бисер Нушев прави следните изводи: за Западния край като „цитадела на руския национализъм“, за еволюцията на крайнодясното движение от органичена, аристократично-бюрократична формация към масов съюз (с. 41). Присъствието на черносотниците в обществения и политическия живот на империята дават основание на дисертанта, въпреки липсата на идейна и организационна монолитност, да определи структурите на крайните националисти като масови организации, а тях – като траен и важен фактор от политическия живот на империята поне до 1908 г. (с. 48). Обратно, умерените националисти не успяват отчетливо да се идентифицират, да привлекат широки слоеве от населението и остават предимно елитарна формация, но в същото време се утвърждават като стабилна политическа сила, със съществено участие в работата на народното представителство.

Картината на руския национализъм и неговото присъствие в политическия живот на страната се допълва от анализ на идеологията на крайнодесните формации. Бисер Нушев правилно отбелязва влиянието на

охранителните принципи от предходния период, и специално на славянофилските постулати върху идеологията на крайнодесните партии, но вече приспособени към новите исторически условия. Той определя възгледите им като съчетание на силен консерватизъм, голяма доза славянофилство и руски национализъм. И тук особено внимание е отделено на разминаванията в идеологическите концепции на крайни и умерени, а изводът на дисертанта е, че придържайки се към триадата „православие, самодържавие и народност“, крайнодесните поставят акцент върху самодържавието, докато умерените националисти - акцент върху народността, а православието и самодържавието осмислят през призмата на национализма.

Бисер Нушев демонстрира както добро познаване на изворовата база и на историографията по темата, което е причина направените от него изводи да звучат убедително и аргументирано.

Втора глава „Руският национализъм, държавата и националният въпрос в Руската империя (1905-1917) по мое мнение е най-приносната част от дисертацията. В нея въз основа на използваните източници Бисер Нушев изяснява възгледите на националистическия лагер по ключови теми като монархията, парламентарното управление, изпълнителната власт и националният въпрос, при това както общите идеи, така и принципните различия сред крайнодесните идеолози. Дисертантът представя водещите дебати, които се водят между умерените и крайните националисти: за смисъла на Манифеста от 17 октомври 1907 г., мястото на Държавната Дума в новия управленски модел, за същността на самодържавието, като правилно отбелязва различните интерпретации, които лидерите на двете крила в националистическото движение правят на политическите събития и процеси. Именно отношението към законодателната власт, в частност към Държавната Дума, според него е основният разграничителен белег между крайни и умерени националисти. Анализирайки контактите на националистическите формации с императорския двор и взаимодействието

им с изпълнителната власт, Бисер Нушев стига до резонното заключение, че в практически план взаимоотношенията на изпълнителната власт и руските националисти имат малко общо с теорията и принципното неприемане на бюрокрацията – твърдение, с което не мога да не се съглася.

Проблемът за „Руските националисти и националният въпрос (1905-17)“, изследван в параграф 4 на втора глава, сам по себе си може да бъде предмет на отделно изследване. В случая дисертантът представя общите принципи, защитавани от крайнодясното движение, а в тази връзка представя и основните въпроси, върху които се съсредоточава вниманието на националистите: полския, украинския, финландския, еврейския и руския, като под последния се разбира идеята за неравностойното положение на русите спрямо останалите етнически общности в империята и за установяване на политическо, административно, обществено и икономическо господство на руския елемент в държавата. Дисертантът правилно отбелязва антисемитизмът като съществена черта на руския национализъм и отделя значително внимание на тази тема. Изводът, до който достига Бисер Нушев, е че сред руското националистическо движение съществува единство на целите, но различия относно начина за тяхното постигане. Струва ми се, че малко повече внимание би могло да се отдели на закона от 17 юни 1910 г., касаещ статута на Финландия, а и изобщо на практическите опити за реализация на националистическата програма чрез Държавната Дума.

Един от основните проблеми, без който руското националистическо движение от началото на XX в. трудно може да бъде обяснено и разбрано, е този за връзките му с властта и императорския двор; неслучайно в дисертацията на него е отделено подобаващо внимание. Бисер Нушев отбелязва силното влияние на черносотниците в двора и финансовата подкрепа от страна на правителството за националистическото движение. Специален акцент е поставен върху отношенията на умерените националисти и Столипин, чиято дейност и реформаторска програма

основателно се разглеждат като важен фактор за разцепването на единния десен сектор и за конституирането на умерените сред тях като отделна монолитна политическа партия, която да осигурява мнозинство в Думата и да подкрепя правителствената политика. Въз основа на направения анализ Бисер Нушев прави извода, че руското националистическо движение, и в крайните, и в умерените си части, е продукт на управляващите и близките до тях кръгове; връзката му с монарха, изпълнителната власт и аристокрацията определя облика на цялото движение, направлява политическите му действия и налага отпечатък върху цялата му история.

С решаващото влияние на властта върху руския национализъм дисертантът обяснява и различието в идеологията и в следваната политика от страна на двата сектора в националистическия лагер. Отказът на управляващите да подкрепят националистите според него е главната причина за техния упадък: изграждането на третоюнската система спира възхода на черносотническото движение и възможността му да влияе върху процесите в империята, а промяната на правителствения курс след смъртта на Столипин води до загуба от страна на ОНС на значимата ѝ дотогава политическа роля.

Трета глава „Първата световна война и гибелта на руския национализъм“ изследва дейността на националистите в годините на войната: проследява неуспешните опити за обединение на крайнодясните формации в единна структура, участието на техни представители в убийството на Распутин, довело до допълнителното разпадане на крайнодесните сили. Б. Нушев правилно отбелязва съсредоточаването на руските националисти върху вътрешните проблеми на Русия и определя възгледите им като националистическа концепция, чийто поглед е обърнат навътре (с. 167). Дисертантът се спира и върху ролята, която част от националистите изиграват в събитията от февруари 1917 г., свързани с абдикацията на императора и сформиранието на Временно правителство, както и върху съдбата на крайнодесните партии и на техните лидери. Сред

причините, предизвикали упадъка на руското националистическо движение Бисер Нушев откроява промяната в отношението на властта към тях и нежеланието на неговите лидери да преразгледат идеологическите си принципи, липсата на адекватни програми, които да привлекат по-широки слоеве към тях.

Общият извод, до който стига Бисер Нушев, е, че крайнодесните организации се появяват като реакция на масовото революционно движение в страната; десният радикализъм се ражда вследствие на общата криза в общественно-политическия строй, но и на опитите кризата да се преодолее по пътя на либерализацията. Разликата в позициите и дейността на крайните и умерените националисти се обясняват с различното време, в което се организират и причините за тяхната поява: първите - конструирани в периода 1905-07 г. За защита на самодържавието, а вторите - след 1907 г., за да подкрепят идеята на Столипин за реформирана монархия.

В дисертацията на Бисер Нушев могат да се открият и някои неточности и непълноти, някои от които ще посоча. В текста има доста повторения, част от които са неизбежни предвид избрания проблемно-хронологичен подход, но част от тях биха могли да се избегнат. Използвани са прекалено много и твърде дълги цитати, които натежават и често напълно обезличават личната позиция на дисертанта.

По мое мнение някои от твърденията не са съвсем точни: като представата за Саратов като „земи със силно полско присъствие“ (с. 146); част от изказаните тези са спорни или най-малкото са предмет на дебат: като тази, че терминът истинско руски показва преди всичко вяност към престола и отечеството, а националността и вероизповеданието играят второстепенна роля (с. 160), или че икономическото състояние на евреите е по-добро от това на руснаците (с. 137). Подобни обобщения вероятно са средство от прекаленото навлизане в риториката на националистите, а може би от известно преповеряване на отделни автори. Считам също така,

че по-правилно би било да се говори за „народно самодържавие“ , а не за „популярно самодържавие“ (с. 34, 120). Обвързването на Думата с националния въпрос, не е „уникално“ (с. 116), а логично доколкото появата на институция като Държавната Дума за пръв път дава възможност на неруските етноси да получат представителство в законодателната власт.

Всички тези дребни бележки не накърняват ни най-малко научните качества на дисертацията. Бисер Нушев демонстрира познаване на изследвания проблем и успява да представи детайлна картина на организираното националистическо движение в последните години от съществуването на Руската империя, да анализира идеологията на крайнодесните сили и мястото им в политическия живот на Русия. Научният резултат, реализиран от Бисер Нушев, е убедителен. Широкият разказ за историческите събития, изпълнява задачите, които дисертантът си е поставил, както и основната цел на дисертацията. Не на последно място, дисертантът съумява да запази професионална дистанция и да избегне крайностите при оценяването на събитията, личностите и процесите, протичащи през разглеждания от него период.

Структурата, съдържанието и реализирането на поставените научни цели в дисертацията на Бисер Нушева „Руският национализъм като фактор за разпадането на Романовата империя (1905-1917)“ ми дават пълното основание да декларирам убеждението си, че научното жури трябва да му присъди образователната и научна степен „доктор“.

9 март 2016 г., София

Рецензент:

доц. д-р Тина Георгиева